

YUNUS EMRE PANTEİST MİDİR?¹

IS YUNUS EMRE A PANTHEIST?

Nurullah ÇETİN

Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı,
ncetin64@hotmail.com

Makale Bilgisi

Makale türü: Araştırma makalesi
Gönderildiği tarih: 18 Kasım 2021
Kabul edildiği tarih: 5 Aralık 2021
Yayınlanma tarihi: 28 Aralık 2021

Article Info

Type of article: Research article
Date submitted: 18 November 2021
Date accepted: 5 December 2021
Date published: 28 December 2021

Anahtar sözcükler

Yunus Emre; Panteizm; Vahdet-i
Vücut; Tanrı; Tasavvuf; İslam

Keywords

Yunus Emre; Pantheism; Vahdet-i
Vücut; God; Tasavvuf; İslam

Öz

Bazı yerli ve yabancı Yunus Emre incelemecileri ve yorumcuları onun panteist olduğunu iddia etmişlerdir. Bu görüşte olanlar, Yunus Emre'yi batılı oryantalist bakış açısıyla değerlendirmişlerdir. Ancak Yunus Emre, panteist değildir. O, saf bir İslam imanına sahip olan bir Türk şairidir. Şiirlerinde İslam tasavvufunun vahdet-i vücut felsefesini işlemiştir. İslam dışı bir inanç sistemi olan panteizm ile İslam tasavvufu arasında bazı benzerlikler var gibi görünse de aslında bu iki inanış sistemi tamamen birbirine zıttır. Panteizm, yaratıcı ile yaratılanı birleştirir. Buradan hareketle yaratılanları da tanrılaştırmış olur. Buradan da naturalizme ve materyalizme gidilir. İslam ise Yaratıcı ile yaratılanı ayırır ve yaratılanı tamamen yaratana bağlar, yaratılanı tanrılaştırmaz. Dolayısıyla Yunus Emre'ye panteist demek büyük bir yanlıştır.

Abstract

Some domestic and foreign Yunus Emre reviewers and commentators have claimed that he is a pantheist. Those who hold this view have evaluated Yunus Emre from a western orientalist point of view. However, Yunus Emre is not a pantheist. He is a Turkish poet who has a pure Islamic faith. In his poems, he processed the philosophy of the vahdet-i vücut (unity of being) of Islamic Sufism. Although there seems to be some similarities between pantheism, which is an dec-Islamic belief system, and Islamic Sufism, in fact, these two belief systems are completely opposite to each other. Pantheism combines the creator with the creatures. Therefore, pantheism makes creatures god. Islam, on the other hand, separates the Creator from the creatures and connects creatures completely with the creator, and does not make the creatures god. Therefore, it is a big mistake to call Yunus Emre a pantheist.

Giriş

Yunus Emre'nin Panteist olduğu iddiasını bizde ilk dillendiren kişi Fuat Köprülü'dür. Ayrıca Rıza Tevfik Bölükbaşı, Sofi Huri, Talat Sait Halman, Adnan Saygun, Sabahattin Eyüboğlu ve Abdullah Rıza Ergüven gibileri de Yunus'u panteist olarak nitelendirirler. Bunlara kısaca yer verelim:

¹ 14 Ekim 2021 tarihinde Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde gerçekleştirilen "Ankara Üniversitesi'nin Kuruluşunun 75. Yıl Dönümünde Dünya İnsanlığı İçin Ortak Bir Değer: Yunus Emre ve Bir Medeniyet Dili: Türkçe" adlı Panel'de sunulan konuşma metninin makale formatına dönüştürülmüş biçimidir.

*Fuat Köprülü: “Bu büyük Türk mutasavvıfı tıpkı Mevlana gibi bu izah ettiğimiz Vücûdiyye-i hayaliye: Pantheisme idealiste² meslekine şiddetle mensuptur.” (Köprülü, 1993, s.312).

*Rıza Tevfik: “Yunus ve tekmil emsalini felsefi bir nokta-i nazardan telakki edersek cümlesini birden Pantheisme İdealiste mesleğine taraftar görürüz. Zaten tasavvufta felsefi olan siyak-ı nazar tamamen budur. (...) Yunus Emre Nev-Eflatunî mezhebini ikinci, üçüncü elden almış; fakat alabildiğini almış ve hikmet-i asliyesine vakıf olmuş bir adamdır.(...) Yunus Emre nakildir; kendiliğinden hiçbir şeyi icad etmemiştir; bütün efkâr ve itikâdâtı Nev-Eflatunidir.” (Uçman, 1982, s.37).

Rıza Tevfik şu ifadeleriyle Panteizm ile vahdet-i vücudu bir tutuyor: “Panteist yani vahdet-i vücuda kani olan “idealisme”in itikad-ı tabisiüdür. (...) Bu kaside bittabi Pantheisme yani vahdet-i vücud felsefesini neşr ve tervic için yazılmıştır.” (Uçman, 1982, s. 273). Yunus’a panteist deme yanlışlığı burada yatıyor.

*Sofi Huri, Gibb’in *Osmanlı Şiir Tarihi* eserine atıfla Yunus’un panteizminden söz eder: “Yunus’un panteizme inancını tabiat kuvvetleriyle ve beşer nevinin hayat tecrübeleriyle birlik duygusunu tasvir ederek iki şiirinin tercümesini verir.” (Özbay-Tatçı, 1994, s. 206).

*Talat Sait Halman: “Türk şiirinde ilk defa Tanrıyı insanlaştıran ve insanı Tanrılaştıran ozan Yunus Emre olmuştur.” (Özbay ve Tatçı, 1994, s.169).

*Abdullah Rıza Ergüven: “Yunus’ta gelişip büyüyen bu sevi, doğrudan doğruya tanrıyı simgeler. Tanrıysa tümünü kaplar varlığın. Baştanbaşa kaplayansa varlığın her tozanında bulunuyor demektir. Bölümleri birbirine geçmiş cevherler gibi. Bu sevi evreninde hem O (tanrı) bu (Yunus)tur, hem de bu O!” (Ergüven, 1982, s.109).

Yunus Emre’yi panteist olarak nitelendirenler iki gruba ayrılıyor.

1.Yerli Oryantalistler: Bunlar oryantalist bir tavırla Türk-İslam kültür ve medeniyet değerlerini batılıların gözüyle, onların bakış açısıyla değerlendirenler, batılı terminoloji ile adlandıranlardır. Mesela bu bağlamda vahdet-i vücud kavramını panteizm terimi ile ifade ederler, bu iki kavramı eşitlerler. Yunus’u panteist olarak nitelendirenler, Panteizmle vahdet-i vücudun aynı şey olduğunu zannediyorlar. “Yunus vahdet-i vücudtur o halde panteisttir” derler. Bu görüş yanlıştır. Çünkü vahdet-i vücudla panteizm aynı şey değildir; farklıdır. Yunus’u panteist olarak takdim etmenin bir amacı, Türk-İslam kültürünü, inanç sistemini ve değerler

² İdealist Panteizm: Tanrı, ruhtur. Tüm somut cisimler birer göz yanlışlığından ibarettir.

dizgesini Batılı kavramlarla açıklamak ve batı düşüncesine eklemek, bağlamaktır. Batı merkezli felsefe, düşünce ve ideolojilere yerli bir köken ve kaynak bulma çabasıdır. Bu, Batı merkezli bir kültür, düşünce, sanat, edebiyat ve bilim dayatmasının bir yansımasıdır. Batı merkezli bakış, Doğunun bütün değerlerinin batıya göre tanımlanmasıdır. Bu oryantalist bir yaklaşımdır.

2.Nakilciler: İkinci grup da Yunus'u panteist olarak adlandıranların bu adlandırmalarını sorgulamadan, düşünmeden olduğu alıp tekrar edenlerdir. Mesela Fuat Köprülü "Yunus panteisttir" dediyse bu doğrudur kanaatine sahip olurlar. Bunlar ciddiye alınmaz.

*Panteizm Nedir?: Yunus Emre'nin panteist olup olmadığını irdeleyebilmemiz için kavramsal zemin döşeme bağlamında önce Hüsamettin Erdem'in *Panteizm ve Vahdet-i Vücut* (1990) adlı eserinden bu terimlere ilişkin kısa bir özet derleme yapalım.

"Pan: Her şey, theos: Tanrı demektir. Panteist terimini ilk defa 1705 yılında John Toland (1660-1722) kullandı. Ancak panteizm bir düşünce ve inanç olarak çok önceleri Aryalılar, Budistler, Brahmanlar, Elealılar, Stoalılar, Yeni Eflatuncular, Bruno, Spinoza, Hegel, Fichte gibi filozoflar tarafından dillendirildi. (Erdem, 1990, s.7, 94).

Türkçemizde tümtanrıcılık, doğatanrıcılık anlamına gelen panteizm Tanrı, evren ve insanı bir bütün olarak görür. Bunlar arasında bir ayrılık görmez. Yani yaratana yaratılan arasında bir ayrılık yok, ikisi birdir inancıdır. Evrendeki bütün varlıkları tanrının bir parçası görür. Aynı zamanda bütün varlıklarda tanrıdan bir parça vardır inancıdır. "Her varlıkta, her nesnede, her şeyde Tanrı vardır. Tanrı bütündür, varlıklar da bu bütünün parçasıdır" derler. Panteizm, insanda Tanrıdan bir parça vardır, Tanrıdan gelen bir cevher insanda bedene bürünmüştür, insanda Tanrılık cevheri vardır inancıdır. "Canlıların olduğu gibi cansız nesnelere de bir ruhu vardır o da Tanrı'dır" derler.

Panteizme göre Tanrı birdir ve o da bütün evrendir. Varlık ve Tanrı ikisi birlikte tek cevherdir. Onlara göre evrendeki bütün varlıkların toplamı Tanrıyı meydana getirir.

Panteizmin ilkesi şudur: Farsça tabirle heme-ost: Her şey O'dur, yani Tanrıdır. Panteizmde Tanrı her şeydir, her şey Tanrıdır. Evrenin tamamı Tanrılığı meydana getirir. Panteizm, varlığı teke indirger. Her şey özünde tek bir şeydir, tek bir gerçektir o da Tanrı ile evrenin birleşimidir (Erdem, 1990, s.7).

Panteizm, Yaratan ile yaratılanı, varlık ile Tanrıyı tek ve aynı şey kabul ediyor. Tanrı ile evren aynı ve tek kabul edilince tabiata, maddeye tanrılık verilmiş oluyor. Bu yaklaşım, her şeyi tabiat yarattı ve madde yaratıcıdır tezlerini desteklemektedir. Bu düşüncenin sonu naturalizm ve materyalizme varır. Panteizmdeki varlık ve Tanrı birlikteliğini ifade eden yaratıcı güce Ozwald “enerji”, Hegel “mutlak fikir” (idealist monizm yani yaratıcı gücü ruh ve fikre veriyor), Fichte “ben”, materyalizm “madde” (materyalist monizm yani yaratıcı gücü maddi değere veriyor) diyor. Spinoza da tabiatla iç içe bir Tanrı fikrine veriyor (Erdem, 1990, s.3).

Panteizm Tanrı ile varlığı eşitliyor. Yani varlığı Tanrı yarattı ya da Tanrıyı madde yarattı gibi yaklaşımlara karşı bir tezdır. Bunda Tanrı adına varlık; varlık adına da Tanrı inkâr edilmez.

Giordano Bruno (1548-1600) gibi Panteistler Tanrıyı bir ruh; evreni, varlıkları bu ruhun somutlaşmış, ete kemiğe bürünmüş şekli olarak görüyorlar (Erdem, 1990, s.14-15).

Panteizmin en önemli temsilcisi Baruch Spinoza (1632-1677)'dir. O bütün varlığı tek bir ilkeye, öze, cevhere indirger. Ona göre cevher kendi başına var olan ve kendi kendisiyle tasarlanan, düşünölmek için başka hiçbir kavrama ihtiyacı olmayan şeydir. Kendi kendinin sebebi olan ve var olmak için başka bir şeye ihtiyaç duymayan tek bir cevher vardır. Bir cevher başka bir cevher tarafından meydana getirilemez, cevher ile Tanrı aynı şeydir. Panteizm vahdet-i vücut (varlığın birliği) değil; vahdet-i mevcut (var olanların birliği) tur. Yani her şeyde Allah mevcuttur, Allah her yeredir demektir.” (Erdem,1990, s.16-17, 19).

Yunus Emre İmanı ile Panteizm Karşıtlığı: Yunus Emre Panteist değildir. Yunus'un İslam imanı ile Panteizm inancı taban tabana zıttır. Yunus Emre'nin neden panteist olmadığını şu alt başlıklar altında inceleyelim:

*Oluşan Tanrı-Yaratan Allah Karşıtlığı: Panteizme göre Tanrı ile varlık bir olduğu için yaratma ve yaratılış yoktur. Panteistlere; özellikle de Hegel'e göre evren yaratılmamıştır, ezeli ve ebedi kanun gereği halden hale geçmektedir. Bu oluşan panteizmdir. Ona göre Tanrı da oluşan, meydana gelen bir şeydir (Erdem, 1990, s. 31).

Panteizmin babası sayılan Spinoza'ya göre Tanrı yaratıcı değildir. Tanrı'nın kendisi de varlıkla birlikte determinist bir yapıda oluş sürecini yaşayan bir varlıktır. Spinoza *Ethica* adlı eserinde var olan her şey bir nedenden dolayı var olmalıdır ve her şey birbirine sebep-sonuç ilişkisiyle bağlıdır der. Ona göre ilk neden de

cevherdir. Yani kendi başına var olan şey. Tanrı ile birleştirdiği varlığı ilk neden ve cevher olarak görüyor ve bu yapıya ezelilik ve ebedilik vasfı veriyor (Erdem, 1990, s.16-33).

Halbuki bu yaklaşım, gerçek dinlerin tanımladığı “Tanrı” kavramına uymaz. Zira oluş sürecinde olan şeyin bir başlangıcı, doğumu, gelişmesi ve ölümü vardır. Bu ise yaratılan canlılara özgü bir durumdur. İslam’ın Allah’ı ise bu zaaf ve noksanlardan uzaktır. İslam inancında ve tasavvufta Allah her zaman vardır ve varlıklar Allah tarafından sonradan yaratılmıştır. Nitekim Hz. Muhammed şöyle der: “Allah vardı ve onunla beraber hiçbir şey yoktu.” (İbnü’l-Arabî, 2007, s.181).

Muhyiddin-i Arabî de şöyle der: “Allah’ın varlığı kendindedir, O bizzat vardır ve sonsuza dek vardır ve varlığı öncesiz ve sonrasız olarak devamlıdır. Evrendeki bütün varlıklar ve Allah’ın dışındaki bütün yaratıklar, ancak Allah’ın var etmesiyle vardırırlar.” (Erdem, 1990, s. 38-48).

Tasavvufun vahdet-i vücud felsefesinde Allah önce ve her zaman vardır, varlığı başka bir sebebe bağlı değildir yani bizzat kaimdir. Varlıklar ise yaratılıştır ve yaratılışları yaratıcı Allah sebebine bağlıdır yani ikame-i Hakk’la kaimdirler (Allah’ın var etmesiyle vardırırlar). Yaratılmış olan varlıklar, sonradan yaratıldı. Zaman, mekân, madde ve ruh sonradan yaratıldı. Panteizme göre ise varlık ve Tanrı birdir, iç içedir, hep beraberdirler. Bu durumda varlıklar da öncesiz ve Tanrıya ait bütün özelliklere sahip oluyor ki bu akla yatkın değildir. Zira varlıkların doğumu ve ölümü, başlangıcı ve sonu vardır. O halde varlıklar, Tanrı değildir. Öncesiz ve sonrasız olan sadece Allah’tır. Vahdet-i vücuda göre varlıklar Tanrı değildir, varlıklarda Allah’ın isimleri tecelli eder. Yani Allah ve varlıklar ayrıdır; ama tecelli ile varlıklar Allah’ın dairesinden dışarı çıkamazlar. Çıkarlarsa o zaman Allah’ın her şeye hâkim oluşu boşa kalır. Gerçek Tanrı tasavvurunda ise Tanrı hiçbir şeyi boşa ve dışta bırakmaz (Erdem, 1990, s. 38-48).

Yunus Emre ise İslam inancına göre yaratılışı kabul eder. Ona göre yaratma ve yaratılış vardır ve bu varlıkta sürekli olarak her zaman devam eder. Yani ezeli (öncesiz) ve ebedî (sonsuz) bir yaratıcı olarak Allah var; evren ve varlıklar ise Allah tarafından sonradan yaratılan şeylerdir. Panteizme göre sonsuz Tanrı ile sonlu varlık ezelden beri beraberdir. Varlıkla Tanrı aynı şeydir. İslam inancına göre ise Tanrı ile evren bir ve özdeş değildir. Nitekim bir ayette şöyle geçer: “Göğü, kitap sayfalarını dürer gibi dürdüğümüz zaman, yaratmaya ilk başladığımız gibi, katımızdan verilmiş bir söz olarak; yaratmayı tekrar edeceğiz. Doğrusu biz bunu yapacağız.”(Atay, 2017, s.330)

Yunus Emre de panteist değil Müslüman bir şair olarak bunu teyid etmek üzere bir şiirinde şöyle der:

“Padişahlık senündür heybetün var

Yaratdun yir ü göği kudretün var” (Timurtaş, 1986, s. 32).

Bu beyitte açıkça Allah'ın yeryüzü ve gökyüzünü yani bütün evreni sonradan yarattığı vurgulanıyor ki bu, panteizmin tanrı ile varlığın ezelden beri var ve bir oluşu teziyle çelişmektedir.

*İradeden Yoksun Tanrı - İsteddiği Her Şeyi Yapan Allah Karşıtlığı:

Tanrı'nın iradesi ve gücünün sınırı meselesi bu konuda önemli bir ipucu veriyor. Panteizmin babası sayılan Spinoza'ya göre Tanrı zorunluluğa tabi, hür iradeden yoksun, yaratmayan, şuursuz ve gayesiz bir varlıktır. İslam'da ise Tanrı yani Allah, bunun tam tersidir. İslam'ın tanrısı olan Allah iradeden yoksun değil; tam tersine “fa’âlün limâ yürîd” yani istediğini yapandır (Kam ve Ayni, 1992, s. 50).

Nitekim bazı ayetlerde bu durum şöyle belirtilir: “... Doğrusu Rabb'in dilediğini pek yapandır” (Atay,2017, s.232); “Doğrusu Allah dilediğini yapar” (Atay, 2017, s.333)

Yunus Emre de bu ayetlerin içeriğine uygun bir İslam imanına sahiptir. Nitekim şöyle der:

“Öldüren ol dirgüren ol, Yunus imdi Hakk'ıla ol

Hak'dan artuk hiç kimsene yok nesneyi var eylemez.” (Timurtaş, 1986, s. 60).

Burada Yunus Emre öldüren ve diriltenin Allah olduğunu, Allah'tan başka hiçbir varlığın yaratıcı olamayacağını açık seçik ifade etmektedir. Allah sonsuz güç ve kudret sahibidir. İsteddiği her şeyi hiçbir zaaf belirtisi göstermeden yapar. Onun için şunu yapar ama bunu yapamaz, bunun şu kadarını yapabilir, şu kadarını yapamaz denilemez. Varlıkların ise gücü, yapabilirlik kapasitesi sınırlıdır, her istediklerini yapamazlar. Dolayısıyla sınırlı güç sahibi olan varlıkla sınırsız güç sahibi olan Allah eşitlenemez, özdeşleştirilemez, bir kabul edilemez.

*İçkin Tanrı - Aşkın Allah Karşıtlığı:

Panteistlere göre Tanrı içkindir. Yani Tanrı evrenin, evren de Tanrı'nın içindedir, Tanrı tabiatta, tabiat da Tanrı'da içkindir. Bunlar bir ve beraberdir, ikisi de tek cevher olarak Tanrı'dır. Tanrı varlığın dışında değil içindedir, bütün varlıklarla Tanrı birdir, iç içedir (Erdem, 1990, s. 98).

İslam inancında ise Allah ayrı, varlıklar ayrıdır. Varlıkların yaratıcısı ve sahibi Allah'tır. Allah aşkındır yani isimleri, sıfatları vasıtasıyla devamlı olarak evrene müdahale eden bir Tanrı'dır (Erdem, 1990, s. 98).

Müslüman bir şair olarak Yunus Emre de aşkın tanrı inancına sahiptir ve şöyle der:

“Senüdür arş ü kürsi levh ü kalem

Döner çerh yer turur hoş hikmetün var” (Timurtaş, 1986, s.32).

Yunus alttaki beytinde açıkça görüleceği gibi “varlıkların hepsi Allah'tır” demiyor; tam tersine “varlıkların hepsi Allah'ındır.” Diyor. Panteistler ise “varlıkların hepsi Tanrıdır.” Derler. Nitekim Yunus şöyle der:

“Derviş 'ene'l-Hak' derse n'ola aceb mi

Hep varlık Hakk'undur alâ külli hâl” (Timurtaş, 1986, s. 86).

Dolayısıyla Yunus, Panteist olamaz.

*Mutlak Varlık ve Göreceli Varlık Meselesi: İslam tasavvufunda vahdet-i vücud kavramı şudur: Dünyaya, evrene ait varlıklar ve tabii insan bunların hepsi doğumlu, ölümlü, zaman ve mekânla sınırlı, sürekli değişen, başkalaşan, fani, geçici, varlığını koruyabilmesi için başkasına muhtaç olduğu için mutlak varlık değil; izafi (göreceli) ya da mümkün varlıklardır. Göreceli varlığı da varlık olarak kabul etmediklerinden, varlık olarak sadece mutlak varlığı yani Allah'ı kabul ettiklerinden dolayı, Allah'tan başka hiçbir varlık yoktur anlayışına sahiptirler. Ama duyularımızla algıladığımız bu evrendeki somut varlıkları da inkâr etmezler. Onları da göreceli varlık olarak görürler. Yani Allah mutlak varlık, nesnelere ise göreceli varlıklardır. Göreceli varlıklar olan yaratıklar, mutlak varlık olan Allah'ın isim ve sıfatlarıyla yansıdığı, belirlediği ve belirlediği, görüldüğü, iş gördüğü yani tecelli ve tezahür ettiği yerlerdir. Bu tecelli, yaratılıştan ölüme kadar devam eder (Erdem, 1990, s. 97).

Mutlak varlık, sonsuz cevher ve mutlak illettir. Beş duyumuzla algıladığımız nesnelere, varlıkların hiçbiri kendi kendine var yani bizzat kaim değildirler. Onlar ikâme-i Hakk'la kâimdirler. Yani Allah'ın isimlerinin tecellisiyle, var etmesiyle vardırlar. Allah vücud-ı mutlak (kesin, başlı başına varlık), varlıklar ise kendi kendine kâim (var) olmayan, ancak Allah'la var olan şeylerdir. Varlıklar dünyası görünen, beliren varlıklar dünyasıdır. Yani bu âlemde cisim olarak her ne varsa Allah'ın isim ve sıfatlarının gereği ve iş görürlüğü ile vardırlar (Erdem, 1990, s. 97-98).

Panteistlerin inandığı gibi göreceli varlıkla mutlak varlığı birleştirip tek varlık yapmanın mantığı ve izahı yoktur. O zaman göreceli varlıklar göreceli olmaktan çıkıyor, mutlak varlık haline getiriliyor. Yani gözümüzle gördüğümüz doğan bir hayvan, doğmayan Tanrı ile bir tutuluyor ki bunu akıl kabul edemez. Panteizmin en büyük çelişkilerinden biri budur ve Yunus bu anlamıyla panteist olamaz.

“Her şey Allah’tandır” anlamındaki “vahdet-i şuhûd” ile “Allah’tan başka hiçbir varlık yoktur” anlamındaki “lâ mevcûde illâ Hû” anlayışı da aşağı yukarı vahdet-i vücud demektir. Her şey Allah’tandır yani varlıkların bağımsız bir varlığı yoktur. Onlar ancak Allah’ın varlığı ile varlık alanına sonradan gelen değişik şekil ve tecellilerden ibarettir (Erdem, 1990, s. 87).

Vahdet-i Vücutçuların “Allah’tan başka varlık yoktur” tezi, panteistlerin dediği gibi “Her şey Allah’tır” demek değildir. Evrende sadece Allah’ın isimleri tecelli eder; dolayısıyla Allah’ın kontrol ve hâkimiyeti dışında bir varlık yoktur demektir. Varlık, Tanrının zatı, kendisi değil; tecellisidir, demektir. Mutlak varlık olan Allah, başka şartlara ve kayıtlara bağlı değildir. Ama maddi varlıklar şart ve kayıtlara bağlıdır. O şart ve kayıtlar da Allah’a aittir. O yüzden göreceli varlıklardır. Yaratılan bu evren izafi, göreceli, mümkün, kesret (çokluk), görünüşler âlemidir.

Allah mekânsızdır, bir yere ait ve bir yerde bulunuyor değildir. Mekân Allah’ın yarattığı bir varlıktır. Yaratıcı, yarattığı yere sığan bir şey değildir. Bir yere ait olsa, belli bir yerde duruyor olsa o zaman sınırlılıkları olduğu ortaya çıkar ki bu Tanrı olamaz. Varlıklar ise belli mekânlara aittir, belli yerlerde dururlar. Bu da onların sınırlılığının göstergesidir. Yani hacim bakımından küçüklü büyüklü, uzunlu kısıklı olduklarını gösterir. Allah ise mutlak büyüktür, büyüklüğünde bir sınırlılık yoktur. Varlığı, görünürlülüğü, bilinirliliği mekâna muhtaç olan varlıkla mekânı yaratan eşitlenemez, özdeşleştirilemez.

Mutlak varlık olan Allah bu evrene sığmaz, bu evrenin içinde bir parça değildir, bu evrenin üstündedir. İçinde olsa o zaman Tanrı, yaratıcı olmaz; yaratılan olur. Dolayısıyla panteizmdeki Tanrı-evren birliği yanlıştır. Yunus Emre de panteist değil, vahdet-i vücudçudur.

Yunus, şu beyitlerinde Allah’ın mutlak varlık, dünyanın da göreceli varlık oluşuna şöyle göndermeler yapar:

“Kogıl dünyâ bezeğini bu dünya yildür ya hayâl

Ne kılısar bize vefa çünkü pusudadur zevâl” (Timurtaş, 1986, s.86).

“İy pâdişâh iy pâdişâh her dem işin düzedurur

Dünya anun bostanudur sevdüğünü üzedurur” (Timurtaş, 1986, s.52).

“Şükür anun birligine yoğiken uş var eyledi

Çünkü asıldan biz yoğuz mülk ü hânuman neyimiş. (Timurtaş, 1986, s.66).

*Birlik ve Karışma - Yansıma, Görünme ve İş Görürlülük Karşıtlığı:

Panteizmde birlik ve karışma vardır, İslam tasavvufunda ise yansıma, görünme ve iş görürlülük vardır. Bunlar farklıdır. Panteizm Tanrı ile varlığı birleştirip özdeşleştiriyor. Buna göre Tanrı ile varlık birbiri içinde ve özdeş kabul edilir. Tanrı varlıkla birleşmiştir (ittihad), Tanrı varlığın içine, varlık da Tanrının içine girmiş ve karışmıştır (hulul). Karışma inancı, reenkarnasyona (tenasüh) götürür. Dolayısıyla Panteistler Tanrıyı varlıkla birleştirdikleri için Tanrının kendini bilenebilir, görülebilir bir şey olarak tanımlarlar. Onlara göre Tanrı cevherdir, sıfatları da bu cevherin kendisi ve hakikattir (Erdem, 1990, s. 45, 94).

İslam tasavvufunda ve tabii mutasavvıf şair Yunus Emre’de ise birlik, karışma ve reenkarnasyon yoktur. İslam’da varlık, Tanrı değildir; sadece Allah’ın isim ve sıfatlarının yansıyıp görüldüğü, iş yaptığı nesnelere, Allah kendisi, zatı bakımından mutlak olarak bilinmez, ancak varlıklardaki isim ve sıfatlarının iş yapmasıyla bilenebilir. Allah, zatı bakımından varlıkların dışındadır yani aşkındır, sıfat ve isimlerinin iş görmesi ile içkindir yani varlığın içindedir. Allah’ın zatı varlığın içinde olsa o zaman Tanrı olmaz, yarattığının altına, aşağısına düşer ki bu akla uymaz. Ancak isim ve sıfatlarının sadece iş görmesi ile varlıkların içindedir. Bu da onun yine Tanrı olmasının gereğidir. Varlıklar isim ve sıfatlarının tecellisinin dışında kalsa o zaman varlıkla bağı kopar ki böyle Tanrıdan ayrı, bağımsız, Tanrının kontrolü dışında bir varlık tasavvuru yine akla uymaz. Mesela Güneşin kendisi uzaydadır ve aynada yansıyan şekli kendisi değildir. Yani Güneş aynanın içine girmez, sadece yansır (Erdem, 1990, s. 93).

Tecelli teorisinin kaynağı şu ayettir: “Nereye dönerseniz Allah o yöndedir.” (Atay, 2017, s.17). İnsan aklı Allah’ı ancak yarattığı eserler kanalıyla tanıyabilir. Kendisinin aslını, esasını, özünü ve ne olduğunu bilmek imkânsızdır. İnsanın sınırlı aklı Allah’ın sınırsız varlığını tam olarak kavrayamaz. Allah’ı beden gözüyle göremeyiz. Bizim gördüğümüz şey, yaratıklardaki tecelliler yani Allah’ın isimleri gereği yaptığı işlerdir. Bilgimiz, insana özgü bilgi ve görecelidir. Biz sadece kendimizi bilebiliriz ve Allah’ı da kendimizle kıyas ederek bilebiliriz.

Allah'ın isim ve sıfatları sonsuz ve sınırsızdır. Varlıkların sıfatları ise sınırlıdır. Allah yaratıcıdır, varlık ise yaratılandır. Yaratılan varlıklarda yaratan Allah'ın sonsuz isim ve sıfatları sınırlı tecelli eder. Biz varlıklarda Allah'ın kendini, isim ve sıfatlarını değil, bunların sınırlı yansımalarını görüyoruz.

Allah kendisi canlı ve can veren sıfatına sahip olduğu için Muhyî (Yaratıcı) ismi vardır. Yarattığını güzel yarattığı için Cemil ismine sahiptir. Allah'ın isim ve sıfatlarının varlığı, yaratılan varlıklar üzerinde bu isim ve sıfatların iş görürlüğüyle belli olur. Yani çiçek olacak ki biz o çiçekte Allah'ın Cemil ismini görebilelim. Güzel yaratılmış varlıklar olmazsa biz Allah'ın Cemil ismini bilemeyiz. Dolayısıyla tecelli edenle edilen, bir özelliğe sahip olanla o özelliğin yansıdığı varlık eşitlenemez. Güneşle aynanın eşitlenemediği gibi. Güneş ışık kaynağıdır ama ayna değildir. Aynaya yansıyan ışık ve güneş resmi, güneşin ona tecelli eden şeklidir. Ayna güneşe tutulmazsa onda güneş görünmez (Erdem, 1990, s.107).

Allah yaratıcı (Muhyi) ismine sahiptir. Onun yaratıcılığı sonsuz ve sınırsızdır, her zaman yaratmaya devam eder. Varlıkların yaratıcılıkları ise sınırlıdır, yoktan var edemezler, sadece yaratılan varlıklar arasında ilişkiler kurarak inşa şeklinde sınırlı bir yaratıcılığa sahiptirler. Mesela taşı toprağı, betonu, ağacı, demiri bir araya getirip bina yapabilirler. Bu inşaya dayalı sınırlı bir yaratıcılıktır. Ama Allah taşı, toprağı ve her şeyi yoktan var etmiştir. Mesela Allah'ın Cemil (güzel ve tüm güzellikleri kendisinde toplayan) ismi vardır. Allah kendisi sonsuz ve sınırsız güzeldir ve güzellik değerine sahiptir. Yarattığı varlıklar ise sınırlı ve göreceli bir güzelliğe sahiptir. Bu durumda Allah'ın sonsuz güzellik sahibi oluşu yani Cemil ismi varlıklarda sınırlı olarak tecelli ediyor. Sınırsız tecelli etse o zaman varlık da Tanrı olur. Dolayısıyla sonsuz ve sınırsız isim ve sıfat sahibi olan Allah ile bu isimlerin sınırlı yansımalarına uğrayan varlık eşitlenemez, özdeşleştirilemez.

Kesrette vahdet yani çoklukta birlik tecelli eder. Allah özünde, zatında birdir. Ancak isim ve sıfatları çoktur ve bunlar varlıklardaki tecellileriyle çokluğu ifade ederler. Varlıklar kesrettir yani çokluktur. Vahdet yani Allah'ın birliği bu çoklukta tecelli eder. Allah'ın isim ve sıfatlarının çokluğu aslında organik bir tekliktir. Yani hepsi birbirine bakar, birbirini gerektirir. Dolayısıyla çok ve parçalı gibi görünen isim ve sıfatları aslında kendi içinde organik bir birlik gösterir yani çokluk birliğe döner. Kesrette vahdet tecellisi budur. Mesela bir bülbülün yaratılmasında Muhyi ismi, güzelliğinde Cemil ismi, beslenmesinde Rezzak ismi, ölmesinde Mümit ismi tecelli eder. Görünüşte farklı, çok ve parçalı isimler tecelli ediyor ama aslında bu

isimlerin hepsi birbiriyle irtibatlıdır, birbirini gerektiriyor yani vahdete sonuçta tek bir Allah'a dönüyor (Erdem, 1990, s. 109).

Yunus Emre tecelli kuramını bir beytinde şöyle ifade eder:

*“Şöyle hayrân eyle beni işkun odına yanayın
Her kancaru bakarısam gördüğüm seni sanayın”* (Timurtaş, 1986, s.139).

Bu beyit aslında tecelli kuramının kaynağı olan şu ayetin tercümesi gibidir: “Nereye dönerseniz Allah o yöndedir.” (Atay, 2017, s.17).

Şu beyit de yine tecelli kuramını yansıtır:

*“Biz bizi bilmezidük bizi yaradan eyledi
Âşikârâ bizi kıldı kendüy pinhân eyledi”* (Timurtaş, 1986, s. 197).

*Doğmamış Olmak ve Doğmak: Doğmak belli bir zaman diliminde ortaya çıkmak, görünmek, belirlemek demektir. Allah doğmamıştır, varlıklar ise belli zaman dilimlerinde ortaya çıkan, görünmeye başlayan nesnelere. Konu zamanda bütünlük ve parçalılık meselesiyle ilgilidir. Zamanda bütünlük zamansızlıktır, sınırsızlıktır. Zamanda parçalılık ise belli bir zaman dilimine ait olmaktır, sınırlı olmaktır. Allah doğmamıştır, öncesi, başlangıcı yoktur, başka birileri tarafından da yaratılmamıştır.

Maddi varlıklar ise doğar, yaratılır, yani zamanın bir diliminde ortaya çıkarlar. Onun için varlık önce doğan, sonra doğan olur. Allah doğan bir varlık olsa o zaman Tanrı olmaz. Zira sonra doğan, önce doğanı yaratamamış olur. Allah'ın kendisi bir zamanda, bir tarihte doğmuş olsa o zaman “kendisinden önce var olan varlıkları kim yarattı?” sorusu gelir. Dolayısıyla zamansız Allah zamanlı, süreli, sınırlı varlıkla eşit, özdeş ve birlikte olamaz. Allah varlığın üstünde ve dışındadır.

Hiz. Muhammed bir hadisinde: “Allahın nimetleri hakkında düşününüz, fakat zatı (kendisi) hakkında düşünmeyiniz” der. Çünkü Allah'ın kendisi mutlak bir sırdır. Allah'ın kendisini ancak yarattığı eserlerini düşünerek anlayabiliriz. Allah'ın kendisini insan aklı tam olarak kavrayamaz. Tam olarak kavradığı zaman Allah sınırlı, bir mekâna ait olur. Halbuki Allah sınırsız, boyutsuz, mekânlar üstü ve dışıdır. Vahdet-i vücuda göre Allah varlıkları yaratmadan evvel, yalnız Allah vardı ve bütün isim ve sıfatlarının tecelli ettiği mümkün varlıklar sonradan yaratıldı. Bir hadis-i kutsiye göre Allah gizli bir hazine idi, bilinmek istedi. Bunun için de varlıkları ve insanı kendisini bilsinler, anlasınlar, mesajı doğrultusunda hareket etsinler diye yarattı. İnsan da Allah'ın yarattığı varlıklara, olağanüstü

mükemmellikteki eserlerine bakarak yaratıcıyı yani Allah'ı bildi. Eserleri, yarattığı varlıklar ise onun isim ve sıfatlarının tecellileridir.

Bilginin kaynaklarından biri de karşılaştırma, mukayese ve zıtlıktır. Bu bağlamda “Her şey zıddıyla görünür veya bilinir.” Sözü yaygındır. Karanlık olduğu için aydınlık kavramını biliyoruz. Siyah renk olduğu için beyaz diye bir rengin bilgisine vakıfız. Çok, az olduğu için; iyilik de kötülük olduğu için biliniyor. Tanrı kavramı da göreceli zıtlarıyla bilinir. Varlıkların canlıların doğumu, başlangıcı olduğu için Allah'ın öncesizliğini anlayabiliyoruz. Yine varlıkların ölümü olduğu için Allah'ın sonsuzluğu bilgisini anlayabiliyoruz. Panteizme göre her şey bir ve Tanrı ise; o zaman Tanrı kavramını algılayamayız. O zaman her şey öncesiz ve sonrasız olur. Zıttı ve karşıtı olmadığı için de bu kavramlar bilgi sahasına çıkamaz.

Yunus Emre bu bağlamda panteist değil Müslüman bir Türk şairidir ve şöyle der:

“Çalab viribidi bizi var dünyeyi görün diyü

Bu dünya hod bâkî değül mülke Süleyman neyimiş.” (Timurtaş, 1986, s. 66).

Burada dünyanın baki yani sonsuz olmadığı vurgulanırken, “dünya” özelinde bütün varlıkların yaratılmış ve süreli olduğu ama Allah'ın öncesiz ve sonrasız olduğu vurgulanıyor. Bu halde zamansız Allah ile zamanlı, süreli ve sınırlı varlık olan dünya birleştirilip tek tanrı yapılamaz.

*Tanrı ve Evrenin Bütünlüğü: Panteizme göre Tanrı birliği meselesi şudur: Tanrı parçalanamayan ve parçalardan meydana gelmeyen, sınırsız değişmelerde ifadesini bulan canlı bir bütündür.

İslam inancındaki Tevhid ise Panteizmin birlik ve bütünlük anlayışından başka bir birliktir. İslam'daki birlik olan Tevhid, tanrının birliğidir, tek bir tanrı inancıdır. Yani Tanrı olmaya layık olan varlık sadece Allah'tır, başkaları değildir, Allah'ın dışında hiçbir nesne tanrı olamaz; zira onlar yaratılmıştır. Yoksa İslam'da Tanrı ile varlık özdeş bir bütün ve buna dayalı bir birlik değildir. İslam tasavvufunda vahdet-i vücud kavramı vardır ama buna göre bir tarafta Allah ve öbür tarafta evren vardır. Allah evrende, varlıkta isim ve sıfatlarıyla iş görerek varlığını gösterir. Evreni yaratan ve idare eden bir Tanrı vardır o da Allah'tır. Nitekim Yunus Emre de panteist bütünlük yerine İslam tevhidine inanan bir Türk halk bilgisi ve şairidir (Erdem, 1990, s. 100- 101).

Allah birdir, onun birliği kendisinde zaten potansiyel olarak mevcuttur. Varlıklar ise parça ve parçalıdır. Allah parçalara ayrılmaz, parçalanmaz. Parça olsa o zaman Tanrı olmaz, zira parça bütünü kuşatamaz. Allah ise kuşatıcı bütündür. Varlık parçalar halindedir ve parçalanabilir, kısımlara ayrılabilir niteliktedir. Görünen maddi varlıkların her birinin ayrı bir görünümü ve şekli vardır. Bu da ayrı parçalar halinde olmalarındandır. Allah'ın da bir şekli ve görünümü olsa o zaman diğer yaratılmış varlıklar arasında bir varlık olurdu. Dolayısıyla Allah parça olabilen varlıkla eşit, özdeş ve onunla içkin olamaz.

Yunus Emre, Allah hakkında şöyle der:

“Ne reng ü ne şekil ne kad ne kamet

Ne cevher ne araz ne sûretün var” (Timurtaş, 1986, s. 32).

Bu beyitte belirtilen renk, şekil, kad, kamet, cevher, araz ve suret kavramları yaratıcı Allah'a değil, yaratılan varlıklara aittir. İslam tasavvufuna ve Yunus'a göre Allah değişmez, varlık ise değişir, şekilden şekle girer. Panteizm değişmeyenle değişeni eşitleyerek çıkmaza girer. Yunus'a panteist demek ona iftira etmektir.

*Soyut İnanç ve Somut Din: Panteistler, varlıkla birleşik ve ne olduğu kesin ve net olarak tanımlanamayan bir soyut Tanrı inancına sahiptirler ama bunlar Hristiyanlık ve İslam gibi kuralları, ilkeleri, kurumları, değerleri, sembolleri olan somut kurumsal dine inanmazlar. Panteistler Allah'ın emir ve yasaklarına, peygamberlere, kitaplara, ibadet kurallarına, ahiretin varlığına inanmazlar. Onlara göre Tanrı, insanların eylemleri ve kaderiyle ilgilenmez. Panteizmin babası sayılan Spinoza'ya göre Tanrı kimseyi cezalandırmaz ve ödüllendirmez. İslam'ın Allah'ı ise insanlara yaptıklarından dolayı ödül ve ceza veren, cennete ve cehenneme koyandır. Panteizm, Allah tarafından indirilen semavi dinlere karşı olan, onları dışlayan, onların dışında farklı ve çarpık bir Tanrı inancını öne sürdü (Erdem, 1990, s. 94, 96, 106).

Yunus Emre ise İslam dininin bütün dinî kurum ve kurallarına inanır ve yaşar. Onun *Risaletü'n-Nushiyye* adlı eseri baştan başa İslam imanını, ahlâkını, ibadetini, bütün kurum ve değerlerini anlatır. Nitekim şöyle der:

“Müsülmanam diyen kişi şartı nedür bilse gerek

Tanrının buyruğun tutup beş vakit namaz kılsa gerek” (Timurtaş, 1986, s.75).

“Namazı kıl zikr eyle elün götür şükr eyle

Öleceğün fikr eyle tur irta namazına” (Timurtaş, 1986, s. 172).

*“Uş gine nazar oldu bu bizüm cânumuza
Muhammed bünyâd urdı din ü îmânumuza*

*Peygamberler serveri din direği Muhammed
Gör ne gevherler komuş bu bizüm kânumuza”* (Timurtaş, 1986, s. 170).

*“Her kim Müsülman olmadı beş vakıt namazı kılmadı
Bilün Müslüman olmayan ol tamuya girse gerek”* (Timurtaş, 1986, s. 76).

*Yunus’ta Allah’a Kavuşma ve Allah’ı Görme Meselesi: Bazı yorumcular tasavvuftaki Allah’a kavuşma, onunla buluşma ve birleşme meselesini tam olarak anlamamışlar ya da yanlış anlamışlar ve bundan dolayı da Yunus’a panteist demişlerdir. Bunlar Allah’la buluşma ve birleşmeyi Allah ile somut olarak birleşme olarak anlıyorlar. Halbuki buluşma ve birleşme, mutasavvıfın ilahî aşkla kendinden geçerek, adeta trans haline girerek Allah’a büyük hayranlık ve aşk duyarak kendinden geçmesi, dünyaya ait maddi değerleri bir tarafa bırakıp sadece Allah’ı düşünmesi hali, kendi benliğini ve varlığını unutması, gönlünde Allah’ın hâkim olması, sadece Allah’ı düşünüp sadece onu hatırlaması ve anması halidir. Allah’ı görme ise Allah’ı çıplak gözle görmek değil; gönül gözüyle Allah’ı hissetmedir (Erdem, 1990, s. 85).

Vahdet-i vücudun bir yorumu da gönülden, kalpten dünyaya hatta ahirete ait maddi nitelikli her türlü istekleri atmak, heva ve heveslerden uzaklaşmak, tertemiz ve saf bir ruh sahibi olmak ve dünyalık değerlerden temizlenmiş ruha sadece Allah’ın sevgisini yerleştirmek, ondan başka bir şeye yer ayırmamaktır. Gönülde Allah’tan başka bir şey görmemek, bunun şevkiyle vecd ve istiğraka dalmaktır. Tasavvuftaki Allah’a kavuşma ve onunla buluşma budur; panteistlerin dediği gibi insan ve tanrıyı birleştirip ikisini de Tanrı yapmak değildir. Allah’a kavuşma ve onunla buluşma, mutasavvıfın gönlünde Allah’ın isimlerinin tecellisiyle varlığını derinden hissetmek, bu hissini zevkine varmaktır. İnsan gönlünde Allah, isimleriyle tecelli eder, o yüzden müminin kalbi Allah’ın evi olarak algılanır ve o yüzden Yunus Emre gönül kırmayı çok büyük günah olarak algılar (Erdem, 1990, s. 85).

Bu bağlamda Yunus’un şu beyitlerine bakalım:

*“Sağır işitmez sözi gice sanur gündüzi
Kördür münkirün gözi âlem münevver ise*

Gönül Çalabun tahtı gönüle Çalab bakdı

İki cihan bed-bahtı kim gönül yıkarısa” (Timurtaş, 1986, s. 163).

Yunus Emre’yi Panteist Zannettiren Bazı Beyitleri: Yunus Emre’nin panteist olduğunu iddia edenler, onun şiirlerini ve hayatını bir bütün olarak anlamak ve incelemek yerine normal olmayan özel hallerde söylenmiş bazı beyitlerinden hareket ederler. Ayrıca onun ilahî aşk sarhoşluğuyla vecd ve istiğrak içindeki cezbeli ruh halini hesaba katmazlar. Mesela:

“Gâh birlik içre birlik eyleyem ol birile

Geh dönem derya olam katre olam umman olam” (Timurtaş, 1986, s. 111).

Burada Yunus, Panteistlerin varlık-Tanrı birlikteliğinden oluşan bir Tanrılık düşüncesine sahip değildir. Yunus burada İslam tasavvufunun temel kavramlarından biri olan fenafillah şevkini dillendirir. Yani bu kendi varlığını ve iradesini Allah’ın varlığı ve iradesi içinde eritme halidir.

“Ol Kâdir-i kün feyekûn lutfidici Rahman benem

Kesmedin rızkını viren cümlelere sultan benem

Nutfeden âdem yaratan yumurtadan kuş düreden

Kudret dilini söyleyen zikr eyleyen Sübhan benem” (Timurtaş, 1986, s. 122).

Burada Yunus, Rahman yani Allah benim derken kastettiği anlam, panteistlerin insanı da Tanrılaştıran yaklaşımı değildir. Yunus burada derin bir tasavvufi algıyla Allah’ın her şeyi yapmaya gücü yettiğini, ol deyince öldürdüğünü, sonsuz rızık verici oluşunu kendi bünyesinde derinden hissettiğini ve gördüğünü söylüyor. Yani Allah’ın yaratma ve rızıklandırma eylemlerini kendi bünyesinde derinden hissediyor ve “Rahman olan Allah bende bütün isimleriyle iş görüyor” diyor.

Ayrıca kendisini insan ve kuş yaratan bir Tanrı olarak ilan ediyor gibi görünse de aslında bu akıl ve mantığın devre dışı kaldığı büyük ve derin bir Allah aşkıyla söylenmiş ilahî aşk sarhoşluğu metnidir. Bir sarhoşun sözleri akıl ve mantık ölçülerine vurularak değerlendirilemez. Yunus Emre, mutasavvıf bir şairdir ve tasavvuf neşvesi esnasında bütünüyle bu fizik dünyadan kopar, ne dediğini kendisi de bilmez olur, sarsıcı Allah aşkı sarhoşluğuyla çok derin ve sembolik inanç dünyasını akıllı insanların anlamakta zorlanacağı gizemli bir sembolik üslupla söyler. Mutasavvıf şairler, vecde gelip kendilerinden geçtiğinde derin bir ilahî aşk coşkusuyla transa geçerler ve o anda İslam’ın görünen temel esas ve ilkelerine,

İslam şeriatına aykırı gibi görünen şiirler söylerler. Buna şathiye denir. İlahî aşk sarhoşu olan şair, manevi sarhoşluktan ayıldıktan sonra aynı mısraları tekrarlamaz, aslında daha önce ne dediğinin farkında ve bilincinde bile değildir.

Nitekim Yunus Emre, ilahî aşk sarhoşu olduğunu kendisi de söyler:

“Esrüklüğüme bakma adum deliye dakma

Esrüklüğüm ezelden sohbeti sürüp geldüm” (Timurtaş, 1986, s. 127).

“İy yarenler dınman bana ben yine n’oldum bilmezem

İlm ü amel sorman bana divane oldum bilmezem” (Timurtaş, 1986, s. 132).

Bu meseleyi Süleyman Hayri Bolay’ın verdiği şu örnek çok güzel açıklamaktadır: “Bir demiri ateşe atsak ve ateşte demir erise ve demire “sen nesen?” diye sorulsa “Ben ateşim” der, demirliği aklına bile gelmez. Fakat soğuyup eski haline gelse “Ben demirim” der. Bu da gösteriyor ki ilahî aşk ile kendinden geçen kimse Allah ile birleşmiyor, kendi kimliğini ve benliğini yine buluyor.” (Gürsoy ve diğerleri, 2010, s.252).

Yunus bir başka beytinde de şöyle der:

“İy dost seni sevelden aklum gitdi kaldum ben

Irmakları seyr idüp denizlere taldum ben” (Timurtaş, 1986, s. 140).

Burada dost dediği Allah’tır. Allah’ı sevip ona derin ve büyük bir aşkla bağlanınca akli gider yani akla mantığa uymayan sözler söylemeye, hareketler yapmaya başlar. Bu cezbeli mutasavvıfın halidir. Irmaklar dediği Allah’ın isimlerinin yansıdığı parça parça olan yaratıklardır. Bunlara bakıp, bundaki tecellileri derinden görüp hissederek onlardan denizler dediği Allah’ın sonsuzluğuna, sonsuz ve sınırsız birliğine dalar.

Ayrıca Yunus’un şu beytine bakalım:

“Bu cihâna gelmedin ma’sûkula bir idüm

Kul huvallah sıfatlu bir bî-nişân nûr idüm” (Timurtaş, 1986, s. 126).

Burada Yunus Emre, Allah’la birlikte oluşunu panteistlerin anladığı manada söylemez. O, bu dünyaya bedene bürünüp gelmeden önce ruhlar âleminde iken maşuk dediği Allah’la beraberliğinden bahseder. Buna göre insan, önce ruhlar âleminde ruh halinde Allah ile beraberdi. Burası en yüksek mertebedir. Buradan madde dünyasına düştü, sonra tekrar en yüksek mertebeye çıkma sürecine girdi. Buna göre önce madde, sonra insan, sonra melek gibi bir konuma çıkararak insan-ı

kâmil olur. Bu aşamada Allah'la kavuşmuş, onunla birlikte olmuş olur. Fenafillaha ererek Allah'ta fani olur. Yani ruhlar âlemindeki ilk konumuna gelir. Dolayısıyla insan hayatı, en yüksek aşamadan en alt aşamaya, oradan tekrar en yüksek aşamaya çıkış sürecidir.

Sonuç

Yunus Emre'yi batılı düşünce ve felsefe sistemleri ve terimleriyle tanımlamak doğru değildir. Yunus Emre'yi Türk-İslam kültür, medeniyet ve inanış sistemine aykırı biçimde panteist olarak tanımlamak, tamamen yabancı bir düşünceye yerli dayanak bulma gayretkeşliği ve oryantalistçe bir tutum takınmanın sonucudur.

Panteizme göre evren, tabiat ve bütün nesnelere, varlıklar ve tabii insan tanrılaştırılıyor. Allah'tan indiği şekliyle kendi aslı gerçekliğine bağlı kalan semavi dinlerde ise Tanrı ayırıcıdır, yaratıcıdır, doğumsuz ve ölümsüzdür, her şeye gücü yeter, aciz ve ihtiyaç sahibi değildir, her şeyi bilir. Allah'ın yarattığı evren ve içindeki bütün canlı cansız varlıklar ise doğumlu ve ölümlüdür, her şeye güçleri yetmez, kabiliyet ve yeterlilikleri sınırlıdır ve her şeyi bilemezler. O yüzden bozulmamış hakikati koruyan semavî dinlere göre insan ve diğer yaratık olan nesnelere tanrı olamaz. Yunus Emre de bu anlamda panteist değil, Müslüman bir mutasavvıf Türk şairidir.

Panteizm, İslam imanına taban tabana zıt bir düşünce sistemidir. Yunus Emre ise Kur'an'ı kendisi için mürşid ilan eden bir Müslümandır. Nitekim şöyle der:

“Kaf tağı zerrem değül ay u güneş bana kul

Hak'dur aslum şek değül mürşiddir Kur'an bana” (Timurtaş, 1986, s.7).

KAYNAKÇA

Atay, H. (2017). *Kur'an Türkçe Çeviri*. Ankara: Atayy.

Erdem, H. (1990). *Panteizm ve Vahdet-i Vücut Mukayesesi*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Ergüven, A. R. (1982). *Yunus Emre*. Ankara: Yaba.

Gürsoy, K. ve diğerleri. (2010). *I.Ulusal Yunus Emre Sempozyumu, Yunus Emre'yi Anlamaya Doğru Bildiriler Kitabı*. Karaman: Karaman Valiliği.

İbnü'l-Arabî. (2007). *Fütühât-ı Mekkiyye*. Ekrem Demirli (Çev.). İstanbul: Litera.

Kam, F. ve Ayni, M. A. (1992). *İbn Arabi'de Varlık Düşüncesi*. İstanbul: İnsan.

Köprülü, F. (1993). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

Özbay, H. ve Tatcı, M. (1994). *Yunus Emre (Makalelerden Seçmeler)*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

Timurtaş, F. K. (1986). *Yunus Emre Divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Uçman, A. (1982). *Rıza Tevfik'in Tekke ve Halk Edebiyatı ile İlgili Makaleleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Summary

Yunus Emre is a Muslim Turkish poet, not a pantheist. The first person to express the claim that Yunus Emre is a Pantheist in our language is Fuat Köprülü. In addition, people such as Rıza Tevfik Bölükbaşı, Sofi Huri, Talat Sait Halman, Adnan Saygun, Sabahattin Eyüboğlu and Abdullah Rıza Ergüven also characterize Yunus as a pantheist.

Those who call Yunus Emre a pantheist are divided into two groups.

1.Domestic Orientalists: These are those who evaluate the values of Turkish-Islamic culture and civilization with an orientalist attitude through the eyes of westerners, from their point of view, and call them western terminology. Those who call Yunus a pantheist think that Pantheism and the vahdet-i vüvut (unity of being) are the same thing. They say that Yunus is a poet of unity of being, so he is a pantheist. This opinion is erroneous. Because the vahdet-i vüvut (unity of being) and the pantheism are not the same thing, they are different. One of the purposes of presenting Yunus as a pantheist is to explain Turkish-Islamic culture with Western concepts and to add and link it to western thought. A Western-centered culture is a reflection of the imposition of thought, art, literature, and science. The Western-centered view is the identification of all the values of the East with respect to the west. This is an orientalist approach.

2.Transporters (transmitters): The second group is those who repeat these names of those who call Yunus a pantheist as they are without questioning, without thinking. For example, if Fuat Köprülü said “Yunus is a pantheist”, this is true, as are those who have the opinion. These are not taken seriously.

Pantheism, which means wholeism, naturalism in our Turkish, considers God, the universe and man as a whole. He does not see a decoupling between them. It is a belief in seeing the universe, being, nature, man and God. In other words, there is

no decoupling between the creator and the creatures, it is a belief that the two are one. He sees all beings in the universe as part of god. It is also the belief that there is a part of God in all beings. There is God in every being, in every object, in everything. They say that God is whole, and beings are part of this whole. Pantheism is the belief that there is a part of God in man, an ore from God is embodied in a person, there is an ore of Godhood in a person. They say that inanimate objects, as well as living things, have a soul, and it is God.

In the philosophy of the revelation of Sufism, Allah exists first and always, and his existence does not depend on any other reason, that is, he is the standing himself. And the beings are created, and their creation depends on the cause of Allah, the creator. The created beings were created later. Time, space, matter and spirit were created later. According to Pantheism, being and God are one, intertwined, they are always together. In this case, beings also have all the properties that belong to God, which is not plausible. Because beings have birth and death, beginning and end. Then beings are not Gods. It is only Allah who is the one before and the one after.

Yunus Emre accepts creation according to the Islamic faith. According to him, there is creation and creation, and in this being it is constantly going on all the time. In other words, there is Allah as a creator who is eternal and eternal, and the universe and beings are things created later by Allah. According to Pantheism, the infinite God and the finite being are always together. Being and God are the same thing. According to the Islamic faith, God and the universe are not one and the same.

Allah, the god of Islam, is not devoid of will, on the contrary, he is the one who does what he wants. Yunus Emre also has the faith of Islam.

Allah is the possessor of everlasting power. He does everything he wants without showing any signs of weakness. For him, he does this, but he can't do it, he can do this much, he can't say that he can't do this much. On the other hand, the assets have limited power and capacity to do whatever they want, they cannot do whatever they want. Therefore, a being who has limited power and a God who has unlimited power cannot be equated, identified, and accepted.

According to the Pantheists, God is in the universe, the universe is in God, God is in nature, nature is in God. They are one and the same, and they are both Gods. God is not outside of being, he is inside, God is one and intertwined with all beings.

In the Islamic faith, Allah is separate and beings are separate. It is Allah who is the creator and the owner of beings. Allah is transcendent, that is, he is a God who constantly interferes with the universe through his names and adjectives.

As a Muslim poet, Yunus Emre also has the belief in a transcendent god.

Allah was not born, and beings are beings that appear and begin to appear at certain periods of time. Integrity in time is timelessness, immensity. Fragmentation in time is belonging to a certain period of time, being limited. Allah was not born, he has no beginning, he was not created by anyone else.

Material assets, on the other hand, are born, created, that is, they arise in a certain period of time. For him, the being is first born, then born. If Allah were a being born, then there would be no God. Because the one who is born later cannot create the one who was born first. If Allah himself was born at a time, on a date, then he would say, "who created the beings that existed before him?" the question comes up. Therefore, timeless Allah cannot be equal, identical and together with a timed, timed, limited being. Allah is above and beyond existence.

The human mind cannot comprehend God himself. When he fully comprehends, Allah belongs to a limited place. But Allah is infinite, dimensionless, above and beyond spaces.

According to Pantheism, God is a living whole that cannot be broken down and does not consist of parts, which finds its expression in unlimited changes.

On the other hand, Tawhid in the Islamic faith is another unity other than the unity and integrity of Pantheism. In Islam, monotheism is the unity of God. In other words, the being worthy of being a God is only Allah, not others. Otherwise, being with God in Islam is not an identical whole and unity based on it

According to Islamic Sufism and Yunus, Allah does not change, and existence changes, changing from shape to shape. Pantheism breaks the deadlock by equating the unchanging with the unchanging. To call Yunus a pantheist is to slander him.

Pantheists have the belief in an abstract God united by being, but they do not believe in concrete religion with rules, principles, institutions, values. Pantheists do not believe in the commandments and prohibitions of Allah, the prophets, the books, the rules of worship, the existence of the hereafter. According to them, God is not interested in the actions and fate of people. Pantheism put forward the belief in a different and distorted God outside them, who is opposed to the heavenly religions revealed by Allah, excludes them. Yunus Emre, on the other hand, believes and lives by all the religious institutions and rules of the Islamic religion.

In our culture, pantheism can perhaps be associated with the hulul faith. Hulul means entering, entering into something, passing through, the soul of one lives in the body of another. Tenasüh or reincarnation also means this. The Hulul belief is that God takes the form of man. For example, in Christianity, God finds a body in the body of Jesus. In Gulat-i Shia, the Prophet of Allah. They believe that Ali entered their body, found a body in it, embodied it.

According to Pantheism, the universe, nature and all objects, beings and, of course, man are deified. In the heavenly religions that adhere to their reality, God is separate, creative, unborn and immortal, omnipotent, incapable and in need, omniscient. The universe created by Allah and all living inanimate beings in it are born and mortal, they are not capable of everything, their abilities and abilities are limited, and they do not know everything. Therefore, according to the heavenly religions that protect the pristine truth, objects that are humans and other creatures cannot be gods. Yunus Emre is not a pantheist in this sense, but a Muslim Sufi Turkish poet.